

A TÁRSADALMI MOBILITÁS EGYENLŐTLENSÉGE A NŐK ÉS A FÉRFIAK KÖZÖTT

KÖZELEDÉS VAGY TÁVOLODÁS?

Huszár Ákos
Balogh Karolina
Győri Ágnes

Dolgozatunkban¹ azt vizsgáljuk, hogy a származás mennyiben határozza meg az egyének társadalmi helyzetét a mai Magyarországon, illetve hogy van-e különbség ebben a nemek között. A társadalmi mobilitás korábbi vizsgálatai alapján a magyar társadalom a záródás jeleit mutatta, kérdés, hogy ez a tendencia a 2010-es években is folytatódott-e, illetve mindkét nemet egyformán érinti-e. E kérdések megválaszolásához először a nemek közötti különbségekre koncentrálna röviden áttekintjük az elmúlt évtizedek magyarországi mobilitási folyamatait, majd külön vizsgáljuk a nők és a férfiak abszolút mobilitási mutatóit, illetve relatív mobilitási esélyeit.

Állandóság és változás a nők és férfiak mobilitási jellemzőiben

A nemek közötti egyenlőtlenségek különböző formái között sajátos helyet foglal el a társadalmi mobilitás. A társadalmi élet legkülönbözőbb területein a nők történetileg hátrányban vannak a férfiakkal szemben (Gregor–Kováts 2018, Csányi 2019). A két nem közötti egyenlőtlenségek közül kiemelkedik a férfiak és a nők munkaerőpiaci egyenlőtlensége, mert ez alapvetően meghatározza a jövedelmi viszonyait, s ezáltal fogyasztási lehetőségeiket, illetve szabadidős tevékenységeiket is. A férfiak nem csupán jóval nagyobb arányban vesznek részt a formális munka világában, de jellemzően felülreprezentáltak a magasabb presztízsű, illetve kedvezőbb kereseti lehetőségeket kínáló foglalkozási csoportokban is (Bukodi–Záhonyi 2004, Huszár 2015, Huszár–Záhonyi 2018). Sőt, a foglalkozási szerkezet egyenlőtlenségén túl masszív bérkülönbség van az azonos munkakörben dolgozó férfiak és nők között (Adamecz–Völgyi 2018). A foglalkozási, illetve jövedelmi

¹ A tanulmány elkészítését támogatta az NKFIH FK131997. számú kutatási programja.

helyzetre vonatkozó vizsgálatok az aktuális egyenlőtlenségekről tájékoztatnak, a társadalmi mobilitásra irányuló kutatások viszont azt mutathatják meg, hogy a nemek közötti egyenlőtlenségek mennyiben termelődnek újra generációról generációra. A nők és a férfiak eltérő mobilitási jellemzői az egyenlőtlenségek többi formájától eltérő, sajátos képet mutattak az elmúlt évtizedekben.

Az intergenerációs foglalkozási mobilitásra vonatkozó vizsgálatok az elmúlt évtizedekben Magyarországon kedvezőbb eredményeket mutattak a nőknél, mint a férfiaknál. Andorka Rudolf (1982) elemzése alapján a 20. század elejétől az 1970-es évekig, Róbert Péter és Bukodi Erzsébet (2005) munkája révén pedig az 1973, illetve 2000 közötti időszak mobilitási folyamatairól alkothatunk képet.² Mindenekelőtt azt, hogy a világháború után újjáépülő és iparosodó országban a magyar társadalmat a mobilitás – és ezen belül is a felfelé irányuló mobilitás – magas foka jellemezte, amit elsősorban a társadalomszerkezet gyors strukturális változása idézett elő. A társadalmi mozgás fő irányait ebben az időszakban a mezőgazdaságból az iparba, valamint a fizikai foglalkozásokból a szellemi foglalkozásokba való áramlás határozta meg. Az abszolút mobilitási ráta viszont az 1960-as éveket követő évtizedekben mindegyik nem esetében folyamatosan csökkent. Ahogy Róbert és Bukodi (2004) rámutattak: 2000-ben 1973-hoz, 1983-hoz vagy 1992-hoz hasonlítva mind a nők, mind a férfiak körében alacsonyabb volt azoknak az aránya, akiknek változott a társadalmi helyzete a származási pozíciójukhoz képest. A nemek közötti különbségek szempontjából lényeges, hogy a mobilak aránya mindegyik vizsgált időszakban magasabb volt a nőknél, mint a férfiaknál, és az abszolút mobilitás is kisebb mértékben csökkent a nőknél.

A mobilitás irányait vizsgálva is érdekes nemek szerinti különbségek rajzolódtak ki. Egyrészt, a nők körében magasabb a horizontálisan mobilak aránya, vagyis azoké, akik az apjuk foglalkozási csoportjából átléptek egy másikba, de társadalmi pozíciójuk az osztályszerkezet ugyanazon szintjén maradt. Másrészt, a felfelé, illetve a lefelé irányuló mobilitás nem mutat egységes képet a vizsgált időszak egészében. Míg 1973-ban, 1983-ban, illetve 1992-ben a felfelé irányuló mobilitás magasabb volt a férfiak, a lefelé irányuló pedig a nők körében, addig 2000-ben már a nőknél volt magasabb a felemelkedők aránya, a lefelé irányuló mobilitásban viszont eltűnt a nemek közötti különbség.

Lényeges, hogy a nőknél mért magasabb abszolút mobilitási rátának részben módszertani, illetve a mérés sajátosságaiból fakadó okai vannak. A vizsgálat ugyanis a kérdezettek foglalkozási pozícióját mind a férfiaknál, mind a nőknél az

² Az intergenerációs foglalkozási mobilitás alakulásáról erre az időszakra vonatkozóan lásd még mindenekelőtt: Ferge 1969; Andorka 1982; Andorka et al. 1994; Harcsa-Kulcsár 1986; Róbert 1990, 1999; Bukodi 2002; Róbert–Bukodi 2004; Németh 2006.

apjuk társadalmi pozíciójával hasonlította össze. Ez az eljárás különösen a horizontális mobilitás esetében eredményezhet magasabb rátákat a nőknél, mivel mobilitásként regisztrál olyan eseteket is, amikor például az apa egy olyan foglalkozási csoporthoz tartozik, amiben jelentősen meghaladja a férfiak aránya a nőké, a lánya pedig átlép egy olyan csoportba, amiben eleve a nők vannak többségben, s ami egyébként az osztályszerkezeti hierarchia azonos szintjén helyezkedik el.

A módszertani okokon túl azonban a nők magasabb mobilitási mutatójának az is az oka, hogy jelentősen növekedett a nők gazdasági aktivitása, vagyis nagy arányban léptek be a munkaerőpiacra. Andorka (1982:55–114) megfigyelései szerint továbbá a korábbi időszakokban a nők elsősorban a képzettség nélküli vagy alacsony képzettséget igénylő foglalkozások felé áramlottak, ez azonban a következő évtizedekben megváltozott. Nemcsak Magyarországon, hanem a fejlett országokban is megfigyelhető jelenség, hogy a lányok többségbe kerültek a gimnáziumokban és a felsőoktatásban egyaránt (Fényes 2009), az iskolai mobilitás pedig elősegíti a foglalkozási mobilitást.

A társadalmi mobilitás relatív mérőszámait nézve – amelyek a társadalom strukturális változásainak a hatását kiszűrve tájékoztatnak a mobilitási folyamatokról, s ezért inkább alkalmasak az esélyegyenlőség mértékének jellemzésére (Andorka 1982:7–31, Marshall–Swift–Roberts 1997, Breen 2010, Goldthorpe 2013) – szintén felfedezhetők különbségek a nemek között. Az 1970-es évek óta kibontakozó trendek némileg eltérnek a nők és a férfiak esetében. A férfiak körében 1973 és 1983 között növekedett a relatív mobilitás – vagyis a társadalmi helyzet megváltoztatásában tapasztalható esélyegyenlőtlenségek csökkentek –, ezután 1992-ig stagnált, 2000-re viszont csökkent. A férfiak relatív mobilitási esélyei tehát szignifikánsan csökkentek az ezredfordulóra az 1983-as méréssel összevetve. A nőknél a trendek valamelyest eltérnek: körükben 1973 és 1992 között növekedett a relatív mobilitás, ezután viszont stagnált.

A 2000 utáni időszakra vonatkozóan nem készültek még a korábbi eredményekkel közvetlenül összehasonlítható vizsgálatok. A rendelkezésre álló kutatási eredmények alapján azonban leginkább arra lehet következtetni, hogy az új évezred első évtizedében tovább csökkent mind a mobilitás abszolút rátája, mind pedig a relatív mobilitás mértéke mindkét nem esetében. E változások következtében a magyar társadalom európai összehasonlításban a legzártabbak közé került.

A társadalmi mobilitás az utóbbi években (újra) a társadalomtudományos vizsgálódás, sőt a közéleti viták középpontjába került. Mindenekelőtt az amerikai, illetve brit vizsgálatokat övezi élénk figyelem, amelyek azt mutatják, hogy a jövedelmi, illetve vagyoni egyenlőtlenségek növekedésével párhuzamosan mind az Egyesült Államokban, mind Nagy-Britanniában erősödik a szülők és a gyerme-

keik társadalmi helyzete közötti kapcsolat, illetve az újabb generációk számára egyre nagyobb nehézséget jelent, hogy legalább megőrizték származási pozíciójukat. A mobilitás ugyanis nemcsak előrelépést jelenthet, hanem lecsúszást is (Chetty et al. 2014, 2016; Goldthorpe 2013, 2016; Bukodi et al. 2015). Nemzetközi összehasonlító vizsgálatok alapján az is jól látszik, hogy a kelet-közép-európai országok – köztük Magyarország – mobilitási mutatói egységesen romlottak a rendszerváltást követő évtizedekben és európai összehasonításban a legkedvezőtlenebbek között vannak (Bukodi et al. 2017; Bukodi–Paskov 2019, 2020; Eurofound 2017; Jackson–Evans 2017; OECD 2018).

Bukodi Erzsébet és Marii Paskov (2020) külön vizsgálta, hogy milyen nemi különbségek tapasztalhatók a társadalmi mobilitásban az európai országokban. Kutatásuk alapján – amely a European Social Survey 2002 és 2010 között két évenként lekérdezett hullámainak összevont adatbázisán alapul – elég változatos kép rajzolódik ki. Az észak-, illetve nyugat-európai országokban a férfiakhoz képest általában magasabb a nők körében a mobilak aránya, de ez mindenekelőtt azért van így, mert a nők nagyobb arányban mozdulnak el lefelé a szüleikhez képest, mint a férfiak. Magyarországon – és több közép-kelet-európai országban – azonban ettől alapvetően eltérnek a két nem mobilitási jellemzői. Magyarországon, a korábbi vizsgálatokkal összehangban, a nők abszolút mobilitási rátája magasabb, de körükben a felfelé, a férfiaknál viszont a lefelé irányuló mobilitás aránya a nagyobb. A férfiaknál ráadásul a lefelé mobilak aránya meghaladja azokat, akiknek javult a társadalmi helyzete a származási pozíciójához képest. A relatív mobilitást vizsgálva viszont nem tapasztalható szignifikáns különbség a nemek között.

Az intergenerációs foglalkozási mobilitás elmúlt időszakban végzett vizsgálatainak alapján arra lehet következtetni, hogy miközben mindegyik nemnél az abszolút mobilitás egyértelmű csökkenése figyelhető meg a rendszerváltás utáni időszakban és a relatív mobilitás is inkább romló trendeket mutat, addig a nők és férfiak eltérő mobilitási jellemzőiben vannak évtizedek óta szisztematikusan jelen lévő elemek, és vannak olyanok is, amelyek a nemek közötti különbségek változására utalnak. Egyrészt, mindegyik mérés szerint magasabb a nők körében az abszolút mobilitási ráta, ami részben módszertani okokkal magyarázható. Másrészt, míg 2000 előtt a felfelé mobilak aránya rendre a férfiak, a lefelé mobilaké pedig a nők körében volt magasabb, addig az új évezredben már a nők körében találunk magasabb arányban felfelé mobilakat.

Ezek a nyers mobilitási mutatók összességében a nemek közötti tradicionális munkamegosztásból és munkaerőpiaci helyzetből eredő egyenlőtlenségek mérséklődését jelzik. Kérdés, hogy e korábbi vizsgálatok alapján kirajzolódó trendek miként alakultak Magyarországon a 2010-es években, amely időszakra vonatko-

zóan még nem készültek hasonló kutatások.³ A fő kérdés számunkra egyfelől az, hogy továbbra is nagyobb arányban lépnek-e előre a nők, mint a férfiak, ami a 2000-es évek óta megfigyelhető jelenség. Másfelől pedig arra keressük a választ, hogy nők kedvezőbb mobilitási mutatói milyen társadalmi mozgásokból fakadnak, s ezek mennyiben járulnak hozzá a nemek közötti foglalkozási egyenlőtlenségek érdemi csökkenéséhez.

A vizsgálathoz először az abszolút mobilitás nemek szerinti különbségeit vetjük szemügyre, amely mindenekelőtt azt mutatja meg, hogy a társadalom strukturális változásainak következtében a nők és a férfiak mekkora hányadának és milyen irányban változott a társadalmi helyzete a szüleikéhez képest. Ezt követően pedig a strukturális hatásokat kiszűrve azt elemeztük, hogy mennyiben térnek el a nemek relatív mobilitási esélyei.

A nők és férfiak közötti mobilitási egyenlőtlenségek alakulásában kitüntetett szerepe van annak, hogy milyen folyamatok zajlanak a társadalomszerkezet alsó, illetve felső szegmensében. E folyamatok vizsgálata alapján ítélni tudjuk meg, hogy a nemek közötti egyenlőtlenségek érdemben változtak-e, illetve hogy mi a változás tartalma. Az alsó és felső társadalmi csoportok mobilitási jellemzőit vizsgálva képet alkothatunk két jelenségről, amelyet a ragadós padló, illetve a ragadós plafon metaforák érzékletesen írnak körül (vö. OECD 2018). Vajon a kedvezőtlen társadalmi helyzetből induló lányoknak és fiúknak milyen esélyeik vannak arra, hogy előrelépjenek, illetve a jó családi háttérrel rendelkezők vajon mennyiben öröklik meg szüleik privilegizált társadalmi helyzetét? Vajon van-e különbség e két jelenségben a nemek között? A következőkben e kérdésekre kerestük a választ.

Adatok, módszerek

Az elemzéshez az MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projektjének 2018. őszi adatfelvételét használtuk. Az adatbázis 2700 legalább 18 éves válaszadó adatait tartalmazza. A minta nem, életkor, lakóhely és iskolai végzettség szerint reprezentatív a magyar lakosságra.

Elemzésünkben az intergenerációs foglalkozási mobilitást a kérdezett jelenlegi foglalkozási pozíciójának és a szülők foglalkozási pozíciójának összehasonlításával ragadtuk meg. A foglalkozási pozíció meghatározásához a Ferge Zsuzsa (1969) által kidolgozott, illetve Andorka Rudolf (1982) mobilitáskutatásaiban központi szerepet játszó munkajelleg-csoportosítást használtuk, és ennek kódolásához a 2011-es

³ A társadalmi mobilitás változására ebben az időszakban leginkább Róbert Péter (2019) oktatási mobilitásra vonatkozó elemzése alapján következtethetünk. Arról, hogy a származás milyen döntő módon meghatározza a társadalom tagjainak az életkörülményeit, gondolkodását, illetve viselkedését lásd Balogh Karolina és munkatársai (2019) vizsgálatát.

népszámlálásban használt sémát vettük alapul (Huszár 2015).⁴ A minta nagysága miatt azonban a népszámlálásnál alkalmazott kilenc foglalkozási csoportot tartalmazó modell alapján egy öt kategóriát tartalmazó sémát alakítottunk ki. Ebben egyrészt összevontuk a vezetői, illetve értelmiségi foglalkozásokat, másrészt egy kategóriába soroltuk a szakmunkásokat, illetve a nem szellemi foglalkozású önállókat, harmadrészt elemzésünkben egy csoportot alkotnak a segédmunkások és a mezőgazdasági munkások (lásd az F1. számú táblázatot a Függelékben).

Az egyének származási foglalkozási pozícióját Bukodi és kollégái (Bukodi et al. 2017; Bukodi–Paskov 2019, 2020) újabb vizsgálatait követve a dominancia megközelítés alapján határoztuk meg: ahol az apa és az anya is jövedelmet biztosító munkát végzett, ott a magasabb pozíciójú szülőt vettük figyelembe. Ez az eljárás különösen indokolt, ha a társadalmi mobilitás nemek szerinti különbségeire keressük a választ, de az elméleti megfontolásokon túl az adatvesztést is csökkenti, hiszen a válaszadók többsége legalább valamelyik szülő foglalkozási pozícióját megadta, így elemzésünkben csupán a minta 5%-át veszítettük el adathiány miatt. Az esetek 80%-ában volt ismert mindkét szülő végzettsége: ebből az apa és az anya foglalkozási pozíciója 39%-ban megegyezett, 21%-ban az apa, 20%-ban az anya pozíciója volt magasabb. Ez utóbbi két esetben a magasabb foglalkozási pozíciójú szülő csoportját vettük figyelembe, ami azzal a következménnyel is járt, hogy a szülők generációjának foglalkozási szerkezete feljebb tolódott ahhoz képest, mintha az apa (vagy az anya) foglalkozási csoportját vettük volna csak figyelembe (lásd a Függelék F2. számú táblázatban az apák és az anyák foglalkozási csoportok szerinti megoszlását, illetve a dominancia elv alapján kialakított származási pozíciót).

Vizsgálatunkat a 25–64 éves korosztályra szűkítettük (N=1954) annak érdekében, hogy az eredményeinket ne torzítsák a munkaerőpiacra még nem, vagy épp csak belépők, illetve az azt régen elhagyók csoportjai.

Vizsgálatunk először szolgáltat eredményeket a 2010-es évek második felének magyarországi mobilitási folyamatairól, az elemzésnek azonban világos korlátai vannak. Egyrészt, az általunk használt minta elemszáma aggregáltabb vizsgálatokat tesz lehetővé, nagymintás adatfelvételekre támaszkodva juthatunk árnyaltabb képhez. Másrészt, a foglalkozási pozíció kifejezésére több, különböző rétegséma áll rendelkezésre, amelyek empirikus tartalma ugyan nagyon hasonló, de több mérést, illetve több alternatív mérőeszközt alkalmazva juthatunk megbízható eredményekhez (vö. Huszár 2012, 2013b).

⁴ A séma pontos tartalmához, illetve az egyes foglalkozások besorolásához lásd a népszámlálási kötet mellékletét.

A következőkben először az intergenerációs foglalkozási mobilitás abszolút mutatóit elemeztük, és leíró módon mutattuk be, hogy milyen eltérések figyelhetők meg a nők és a férfiak mobilitási jellemzői között. Ezt követően logisztikus regressziós modellek segítségével vizsgáltuk a nemek közötti relatív mobilitási esélyek különbségeit.

Abszolút mobilitás

Az abszolút mobilitás számított értéke alapvetően függ attól, hogy milyen módon vizsgáljuk a mobilitási folyamatokat. Ha egy részletesebb, több kategóriát tartalmazó mérőeszközzel tudjuk jellemezni a kérdezett jelenlegi, illetve származási társadalmi pozícióját, az magasabb abszolút mobilitási rátákat eredményez, és a társadalmi térben történő mozgás kifinomultabb, aprólékosabb vizsgálatát teszi lehetővé. Jelen vizsgálat, ami a munkajelleg-csoportosítás összevont kategóriáin alapul, csupán kevésbé árnyaltan képes feltárni a generációk közötti társadalmi mozgásokat. Az általunk használt foglalkozási séma összevont kategóriái nem alkalmasak a mobilitás horizontális formáinak leírására, ezért a mobilitás iránya szerint csupán a fel-, illetve lefelé mozgók csoportját tudtuk elkülöníteni. A jelen tanulmányban számított ráták így nem hasonlíthatók össze közvetlenül a feljebb idézett nagymintás vizsgálatok eredményeivel. Arra azonban alkalmasak, hogy képet alkossunk a nemek közötti mobilitási egyenlőtlenségekről, illetve ezek változásáról.

Az 1. számú táblázat az abszolút mobilitás fő mutatóit foglalja össze, ami alapján rögtön választ is kaphatunk a korábbi kutatások által fölvetett fő kérdésekre. Eszerint a korábbi, több évtizedes tapasztalatoknak megfelelően a nők körében magasabb a mobilitási arány.⁵ Továbbá, a vizsgálat megerősíti azt a 2000 óta megfigyelt jelenséget is, hogy a nők esetében magasabb a felfelé és valamelyest alacsonyabb a lefelé mobilak aránya. Mindez azt tükrözi, hogy fő mutatók alapján a 2010-es években tovább csökkentek a nemek közötti foglalkozási egyenlőtlenségek. Ahhoz azonban, hogy ezeket az eredményeket pontosan értsük, fontos alaposan szemügyre venni mind a társadalomszerkezet makroszintű változásait, mind a nők és a férfiak eltérő mobilitási útjait.

⁵ Ez a különbség ráadásul annak ellenére maradt meg, hogy a kérdezett származási pozícióját nem az apa a foglalkozási csoportjával jellemeztük, hanem a magasabb foglalkozási pozícióval rendelkező szülőével, illetve annak ellenére, hogy nem mértünk horizontális mobilitást.

1. táblázat
Az abszolút mobilitás fő mutatói nemek szerint, 2018 (%)

	Férfiak	Nők	Együtt
Összes mobilitás	60	64	62
Immobilitás	40	36	38
Felfelé irányuló mobilitás	29	34	31
Lefelé irányuló mobilitás	31	30	31

Mint korábban említettük, az 1970-es évektől 2000-ig a felfelé mobilak aránya jelentősen meghaladta a lefelé mobilakét, azonban a 2000-es években és a mostani vizsgálatban is már nagyon közel került egymáshoz ez a két érték. A nők körében valamelyest meghaladja a felfelé elmozdulók aránya azokét, akiknek romlott a szüleikhez képest a társadalmi helyzete, a férfiaknál viszont már a lefelé mobilak vannak többségben. Ezek az eredmények azt jelentik, hogy a magyarországi mobilitási folyamatokkal – a brit helyzethez hasonlóan (Goldthorpe 2013, 2016; Bukodi et al. 2015) – nem egyszerűen az a probléma, hogy szoros a kapcsolat a szülők és a gyermekeik társadalmi helyzete között, hanem azt is, hogy a ma dolgozó, illetve munkába álló generációk számára a mobilitás egyre inkább lefelé irányuló mobilitást jelent.⁶

Ez pedig egy lényeges társadalomszerkezeti változásra is felhívja a figyelmet. Az 1960-as, '70-es és '80-as években a társadalom strukturális változása miatt egyre több pozíció keletkezett a foglalkozási szerkezet felsőbb szegmenseiben, e változások pedig növelték a felfelé irányuló strukturális mobilitást (Ferge 1969, Andorka 1982). A foglalkozási szerkezet rendszerváltás óta tapasztalható polarizációja, illetve különösen az alsóbb foglalkozási pozíciók bővülése (Bukodi-Záhonyi 2004, Huszár 2015, Kolosi 2016, Huszár-Záhonyi 2018) viszont pontosan az ellenkező irányba hat: a társadalom strukturális változása lefelé irányuló strukturális mobilitást idéz elő. Ezek a negatív strukturális változások a rendszerváltás utáni időszakban vélhetően azért is érintették érzékenyebben a férfiakat, mert eleve aktívabban voltak jelen a munkaerőpiacon.

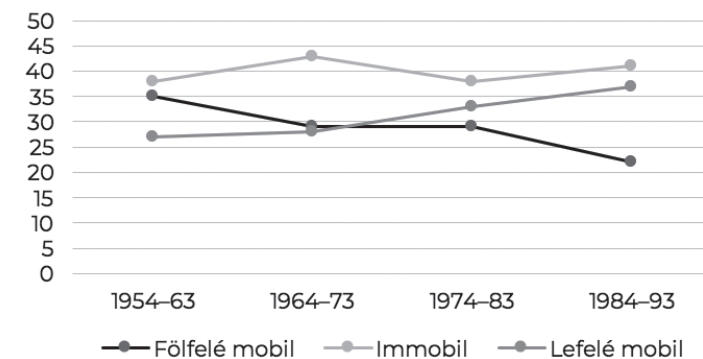
A jelenlegi vizsgálat alapján ugyan nem tudunk időbeli összehasonlításokat tenni, e strukturális változások hatása azonban közvetve vizsgálható születési kohorszokként, amelynek tagjai különböző időpontokban érték el a munkaképes kort, illetve léptek be a munkaerőpiacra. Az 1. számú ábra a főbb mobilitási mutatókat jeleníti meg nemek szerint négy (kvázi) születési kohorszot megkülönböztetve. A legfiatalabb kohorszba az 1984 és 1993 között születettek kerül-

⁶ A brit párhuzamnál figyelembe kell venni, hogy a két ország osztályszerkezete alapvetően különbözik egymástól (vö. Huszár 2013a, Huszár-Berger 2020:1. számú melléklet, Evans-Tilley 2017).

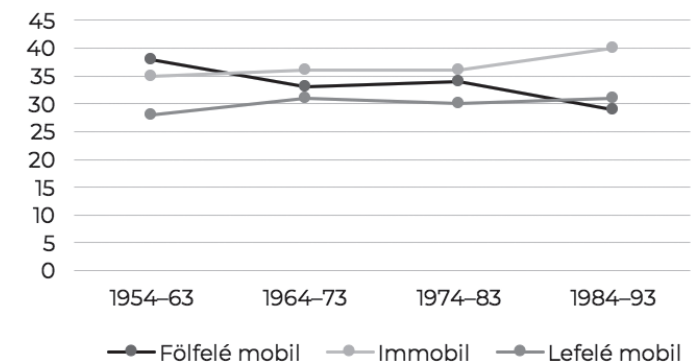
tek, akik az adatfelvétel időpontjában 25–34 évesek voltak. Ők azok tehát, akik munkaerőpiaci karrierjük elején állnak, nekik van a legnagyobb esélyük arra, hogy változik még a társadalmi pozíciójuk. A többi születési kohorszban 35 évesek és idősebbek találhatóak, mely életkorban a foglalkozásváltás – illetve különösen a foglalkozási csoport változása – már ritka. E kohorszok mobilitási jellemzői tehát már kevésbé változnak.

1. ábra
A mobilitás iránya nemek, illetve születési kohorszok szerint, 2018 (%)

Férfiak

Nők

Az eredmények közül a leglátványosabb, hogy a legidősebb csoporthoz, az 1954–1963 között születettekhez képest jelentősen csökkent a felfelé mobilak aránya a két középső kohorszban (1964–1973, valamint 1974–1983), s a legfiatalabb kohorszban még ezekhez képest is tovább esett a mutató. Ez a tendencia mindkét nemre jellemző, azonban a felfelé mobilak csökkenése a férfiak körében sokkal erőteljesebb mértékű. A lefelé mozgók, illetve az immobilak arányának válto-

zása azonban már nem egységesen jelentkezik a két nemnél. A nők körében a felfelé mobilak arányának csökkenése az immobilak, illetve a lefelé mobilak arányának enyhe emelkedésével együtt zajlott, a férfiak körében viszont határozottan azoknak az aránya növekedett meg, akiknek romlott a társadalmi helyzete a szüleiéhez képest.

A nők és férfiak eltérő mobilitási jellemzőit a főbb mutatókon túl akkor ismerhetjük meg alaposan, ha részletesen szemügyre vesszük a két nem eltérő mobilitási útjait. Ez alapján közvetve képet alkothatunk azokról a nemek szerint eltérő stratégiákról is, amelyeket a különböző társadalmi helyzetű szülők követtek gyermekeik nevelésekor. A 2. számú táblázat az immobilak arányát mutatja a szülők foglalkozási csoportja szerint. Ez arról tájékoztat, hogy a fiú-, illetve lánygyermek mekkora hányada őrizte meg származási társadalmi pozícióját.⁷

2. táblázat
Az immobilak aránya a szülők foglalkozási csoportja és nemek szerint, 2018 (%)

	Férfiak	Nők	Együtt
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	49	48	48
Alacsonyabb szintű szellemiek	17	38	27
Szaktanácsadók, önállóak	53	39	46
Betanított munkások	26	10	18
Segédmunkások, mezőgazdasági munkások	25	37	31

A magas szintű vezetőket, illetve értelmiségieket vizsgálva az emelhető ki, hogy a vezető, illetve értelmiségi szülők fiú- és lánygyermekai nagyon hasonló arányban őrzik meg a kedvező társadalmi pozíciójukat.⁸ Nagyobb különbség e csoportban inkább a kilépők megoszlásában tapasztalható: míg a nők túlnyomó része az alsóbb szellemi foglalkozásúak csoportjába lép át, addig a férfiakra jellemzőbb, hogy önálló vállalkozók vagy szaktanácsadók lesznek. Az alsóbb szintű szellemi foglalkozású szülők gyermekeinél már nagyobbak a nemek közötti kü-

⁷ Ez tehát a kilépési mobilitást mutató táblázat főátlójában lévő arányszámokat tartalmazza, a teljes mobilitási táblázatokat lásd a Függelékben (F3., F4. és F5. számú táblázatok).

⁸ Itt fontos megjegyeznünk újra, hogy a mintanagyság miatt ebben az elemzésben összevontuk a munkajelleg-csoportosítás két felső kategóriáját, a vezetőket és az értelmiségi foglalkozásúakat. Ez elég lényeges korlátokat jelent, ugyanis nem tudtuk azt vizsgálni, hogy a legfelső foglalkozási kategóriába miként, illetve milyen eséllyel lehet bejutni, s hogy a nem játszik-e ebben szerepet. A vezetői, illetve az értelmiségi csoportban ráadásul a nemek megoszlása fordított arányú: a vezetők körében a férfiak, az értelmiségiekénél viszont a nők vannak többségben (vö. Bukodi-Záhonyi 2004, Huszár 2015, Huszár-Záhonyi 2018). Az összevonás után viszont egy olyan csoport jött létre, ahol a nemek aránya nagyjából 50–50%.

lönbségek: a nők sokkal nagyobb arányban őrizték meg szülei társadalmi helyzetét, míg a férfiak nagyobb arányban jutottak felfelé, vezetői vagy értelmiségi állásokba, vagy léptek át valamilyen munkás pozícióba.

A szaktanácsadók, illetve a (nem szellemi foglalkozású) önállóak gyermekeinek mobilitási pályái szintén lényegesen eltérnek nemenként.⁹ A férfiak jóval nagyobb mértékben őrzik meg szülei társadalmi helyzetét, a kilépők között viszont nagyobb arányban vannak, akik a szüleihez képest lejjebb kerültek. Ezzel szemben a szaktanácsadók szülői generációból jövő nők immobilitása kisebb, nagyobb arányban voltak felfelé mobilak és kisebb hányaduk került alacsonyabb pozícióba. Sok szempontból hasonló a betanított munkás szülői háttérű női és férfi mobilitási pályája: a nők nagyobb hányada lépett ki a csoportból, mint a férfiaké, ám a kilépők útja eltérő. A csoportot elhagyó nők nagyjából fele előrelépett, nem kis hányaduk ráadásul szellemi foglalkozásokba, a másik felük viszont lejjebb, segédmunkás pozícióba került. A betanított munkás szülői háttérű férfiak negyede nem volt mobil, maradt a származási csoportjában. Minden ötödikük viszont segédmunkás lett, azaz lejjebb került, az előre lépők pedig jellemzően szaktanácsadók lettek. A segédmunkások (és mezőgazdasági munkások) gyermekeinek mobilitási pályája ugyancsak nagyon eltér a két nemnél. A férfiak lépnek ki nagyobb százalékban a származási csoportból, s a kilépők döntő hányadának a betanított munkások, illetve a szaktanácsadók csoportja jelenti a célállomást. Ezzel szemben a segédmunkás nők sokkal magasabb hányada immobil, a felfelé mobilak között azonban jóval magasabb arányban találunk olyanokat, akik – jellemzően alsóbb szintű – szellemi foglalkozásúak lettek.

A mobilitási utak részletesebb vizsgálata alapján képet alkothatunk arról, hogy a mobilitás abszolút mutatóiban jelentkező nemek közötti eltérések milyen konkrét társadalmi mozgásoknak köszönhetőek. Ennek magyarázatához az imént vizsgált mobilitási utak közül két, a foglalkozási hierarchia középső szegmensében elhelyezkedő csoport, az alsóbb szintű szellemiek, illetve a szaktanácsadók (valamint önállóak) közötti mozgások különösen fontosak. Az alsóbb szellemi csoportból származó nők a férfiaknál nagyobb arányban őrizték meg származási pozíciójukat, illetve munkáscsaládokból is nagyobb arányban léptek előre a nők. A férfiaknak viszont jóval nagyobb hányada lépett ki az alsóbb szellemi csoportokból, illetve nagyobb arányban maradtak munkáspozíciókban. Ez az eredmény pedig legalább két okból különösen lényeges.

⁹ Szintén lényeges korlát, hogy nem tudtuk külön vizsgálni a (mezőgazdasági, illetve nem mezőgazdasági) önálló vállalkozók csoportjához kapcsolódó mobilitási utakat, amelyeknek a rendszerváltás utáni időszakban különös jelentősége volt, s ami szintén nem független a nemtől.

Egyrészt, az abszolút mobilitás fő mutatói összességében a nők esetében kedvezőbbek, s úgy tűnik, hogy a nemek közötti foglalkozási egyenlőtlenségek csökkenését mutatják. A mobilitási pályák részletes vizsgálata alapján azonban az látszik, hogy a nemek közötti érdemi egyenlőtlenségeket ezek kevésbé érintik: a nők mobilitási többlete mindenekelőtt a társadalomszerkezet középső szegmensében zajló mozgásokból fakad, miközben a foglalkozási hierarchia felsőbb szintjein kisebb különbségek tapasztalhatók csak a nők és a férfiak mobilitási jellemzői között. Alul viszont egyértelműen a nők vannak hátrányosabb helyzetben.

Másrészt, ezek az eredmények a konkrét mérés, illetve az alkalmazott mérőeszköz korlátaira is felhívják a figyelmet. Nem csupán arról van szó, hogy az ehelyütt alkalmazott összevont foglalkozási kategóriák több mobilitási út vizsgálatát nem teszik lehetővé, hanem ennél lényegesebb, hogy a nők és a férfiak közötti fő eltérések, a szellemi-fizikai választóvonalnál jelentkeznek, ami a munkajelleg-csoportosítás egyik sarokpontja. A modell egyértelmű hierarchiát állapít meg a szellemi és a fizikai munka között, azonban ez a választóvonal – különösen az alsóbb szintű szellemi foglalkozások, az önálló vállalkozók vagy a képzett szakmunkák esetében – korántsem egyértelmű (Huszár 2012, 2013b).

Mobilitási esélyek fönt és lent

A társadalmi mobilitás abszolút mutatóinak nemek szerinti elemzése után azt vizsgáltuk meg, hogy milyen különbségek vannak a nők és a férfiak relatív mobilitási esélyeiben. A társadalmi mobilitás abszolút mérőszámai nem tájékoztatnak erről, mivel ezeket leginkább a társadalomszerkezet egyik generációról a másikra történő strukturális változásának mértéke és iránya határozza meg. A relatív mobilitás vizsgálatakor viszont pontosan arra vagyunk kíváncsiak, hogy miként alakulnak a különböző származási pozícióval rendelkezők mobilitási esélyei a társadalom strukturális változásaitól függetlenül. Ennek elemzéséhez a mobilitáskutatások harmadik generációjába (vö. Ganzeboom–Treiman–Utee 1998) tartozó vizsgálatok az esélyhányadosokat alkalmazzák, amelyek azt mutatják meg, hogy mekkora a relatív esélye annak, hogy valaki, aki származása szerint az A foglalkozási osztályba tartozik, az a B csoportba kerüljön azokhoz viszonyítva, akik a B csoportból származnak. E kutatások a mobilitási tábla különböző celláikhoz tartozó esélyhányadosokat a társadalmi fluiditás mutatójában összegzik, s ez alapján következtetnek a relatív mobilitási esélyek alakulására.

A következőkben a relatív mobilitási esélyek vizsgálatához mi is az esélyhányadosokra támaszkodtunk, ezeket azonban nem összegeztük egyetlen globális mutatóvá. Azt feltételeztük ugyanis, hogy a relatív mobilitási esélyek különböző módon alakulnak a társadalomszerkezet különböző szintjein, a mobilitás különböző

irányokban és nemek szerint is eltérő mintázatokat vehetnek fel. A relatív mobilitási esélyek globális alakulásának vizsgálata helyett két mobilitási úthoz – a felső, illetve az alsó foglalkozási kategóriába való bekerüléshez – kapcsolódó esélyhányadosokat vettük részletesen szemügyre. Először azt vizsgáltuk, hogy mekkora az esélye annak, hogy a különböző származási pozíciójú egyének kerüljenek a vezetők, illetve az értelmiségiek csoportjába a vezető, illetve az értelmiségi származásúakhoz képest, másodsor ugyanezt a kérdést tettük fel a segédmunkásokra vonatkozóan. E két mobilitási út kitüntetett figyelmet érdemel, mivel a struktúra-, illetve mobilitáskutatások két olyan alapvető jelenségét – a ragadós plafon, illetve a ragadós padló (OECD 2018) – állítja a középpontba, amelyeknek a magyar társadalom változásában is különös jelentősége van. Egyrészt, hogy a társadalom felső pozícióiban elhelyezkedők mennyiben örökítik (illetve örökítették) át privilegizált helyzetüket, másrészt, hogy a hátrányos társadalmi helyzet mennyiben öröklik generációról generációra, s milyen esélyeik vannak az alulról indulóknak arra, hogy fölemelkedjenek.¹⁰

Ennek vizsgálatához többváltozós regressziós számításokat végeztünk, és a nemek összehasonlító elemzéséhez külön modelleket futtattunk a férfiakra és a nőkre. Modelljeink függő változói a gyermeki generáció, azaz a kérdezett felnőttkori társadalmi státuszát mérő változók: (1) alacsony foglalkozási pozíció: a kérdezett segédmunkás vagy mezőgazdasági munkás-e; és (2) magas foglalkozási pozíció: a kérdezett magas szintű vezető vagy értelmiségi-e. Mivel mindkét függő változó diszkrét, így logisztikus regresszióanalízis segítségével teszteltük modelljeinket. A modelleket két lépcsőben építettük fel: a megszerzett magas és alacsony társadalmi státusz regressziós becslése során először a származás hatását, azaz a szülők társadalmi helyzetét mérő kategoriális változót vontuk be az egyenletbe (alapmodell), majd más szocio-demográfiai tényezők hatását is figyelembe vettük, így a kérdezett életkorát, háztartásának nagyságát és lakóhelyének településtípusát (bővített modell). A becslési eredményeket a 3–4. számú táblázatokban foglaltuk össze.

Mennyire „ragadós vajon a padló, illetve a plafon” Magyarországon, s van-e különbség ebben a nők és a férfiak között?

A magas társadalmi pozícióba kerülésre vonatkozó modellt – azaz a „ragadós-e a plafon” kérdést – vizsgálva mindenekelőtt az állapítható meg, hogy mind az alapmodell, mind a bővített modell a férfiak esetében magyarázza erősebben a vezető, illetve értelmiségi pozícióba való kerülés heterogenitását (lásd 3. szá-

¹⁰ Az első kérdéshez lásd mindenekelőtt Tóth István György és Széleányi Iván (2018) tézisést a felső középosztály bezáródásáról, illetve rendiesedéséről, a másodikhoz pedig többek között Ladányi János és Széleányi Iván (2004) munkáját.

3. táblázat
A származás hatása a magas foglalkozási pozícióra nemi bontásban – alap- és bővített modellek

	A KÉRDEZETT MAGAS FOGLALKOZÁSI POZÍCIÓJÚ											
	ALAPMODELL						BŐVÍTETT MODELL					
	FÉRFIAK (1)			NŐK (1)			FÉRFIAK (3)			NŐK (4)		
	Béta	Exp (B)		Béta	Exp (B)		Béta	Exp (B)		Béta	Exp (B)	
SZÜLŐK FOGLALKOZÁSI POZÍCIÓJA (referencia: magas szintű vezetők, értelmiségiek)												
Alacsonyabb szintű szellemiek	-1,093	***	0,335	-1,353	***	0,259	-1,089	***	0,337	-1,286	***	0,276
Szakmunkások, önállók	-2,038	***	0,130	-1,778	***	0,169	-2,056	***	0,128	-1,698	***	0,183
Betanített munkások	-2,669	***	0,069	-2,450	***	0,086	-2,700	***	0,067	-2,348	***	0,096
Segédmunkások, mezőgazdasági munkások	-3,249	***	0,039	-2,697	***	0,067	-3,295	***	0,037	-2,506	***	0,082
Kontrollváltozók	Nem			Nem			Igen			Igen		
Konstans	-0,053		0,949	-0,111		0,895	-0,053		0,949	-0,524		0,895
N	942			925			942			925		
R _L ²	15,3			12,7			16,7			13,7		

Magyarázat: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05

Megjegyzés: A táblázat 3. és 4. oszlopában nem szerepel minden bevont változó. A következő változókra kontrolláltuk: életkor, háztartásnagyság, lakóhely településtípusa.

mű táblázat R_L² értékeit a nőknél és a férfiaknál). Összességében tehát a férfiak számára döntőbb, hogy milyen társadalmi háttérrel rendelkeznek. Ez azt jelenti, hogy egy „jó családba” születő fiú nagyobb eséllyel öröklő meg szülei kedvezőbb társadalmi pozícióját, mint egy fiú; viszont azt is jelenti egyben, hogy a kedvezőtlenebb családi háttérű fiúknak a lányoknál kisebb az esélye arra, hogy a felső foglalkozási kategóriába kerüljenek. Az esélyhányadosok alapján a várakozásainknak megfelelő kép rajzolódott ki mind a férfiaknál, mind a nőknél: minél kedvezőtlenebb származási pozícióból indul valaki, annál kisebb az esélye arra, hogy a felső foglalkozási pozícióba kerüljön. Az egyes foglalkozási csoportok esélykülönbségei azonban nemek szerint eltérően alakulnak. A férfiak között az alacsonyabb szintű szellemi származásúak hátránya kisebb, a különböző munkáspozíciók esetében viszont a férfiak hátránya nagyobb.

4. táblázat
A származás hatása az alacsony foglalkozási pozícióra nemi bontásban – alap- és bővített modellek

	A KÉRDEZETT ALACSONY FOGLALKOZÁSI POZÍCIÓJÚ											
	ALAPMODELL						BŐVÍTETT MODELL					
	FÉRFIAK (5)			NŐK (6)			FÉRFIAK (7)			NŐK (8)		
	Béta	Exp (B)		Béta	Exp (B)		Béta	Exp (B)		Béta	Exp (B)	
SZÜLŐK FOGLALKOZÁSI POZÍCIÓJA (referencia: segédmunkások, mezőgazdasági munkások)												
Magas szintű vezetők és értelmiségi	-2,218	***	0,109	-3,843	***	0,021	-2,148	***	0,117	-3,473	***	0,031
Alacsonyabb szintű szellemiek	-1,655	***	0,191	-1,887	***	0,151	-1,613	***	0,199	-1,697	***	0,189
Szakmunkások, önállók	-1,020	***	0,361	-1,262	***	0,283	-0,982	***	0,375	-1,061	***	0,346
Betanített munkások	-0,324		0,723	0,224		1,251	-0,344		0,709	0,396		1,485
Kontrollváltozók	Nem			Nem			Igen			Igen		
Konstans	-1,109	***	0,393	-0,553	***	0,575	-0,031	***	0,970	-1,240	***	0,289
N	942			925			942			925		
R ₂	8,8			20,2			12,4			23,0		

Magyarázat: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05

Megjegyzés: A táblázat 7. és 8. oszlopában nem szerepel minden bevont változó. A következő változókra kontrolláltuk: életkor, háztartásnagyság, lakóhely településtípusa.

A „ragadós padló” kérdésre áttérve először azt fontos megjegyezni, hogy az alacsony foglalkozási pozícióba való bekerülést becsülő regressziós egyenletek magyarázóereje (lásd 4. számú táblázat R_L² értékek) a férfiaknál alacsonyabb, a nőknél viszont magasabb, mint a vezető, értelmiségi pozícióba való bekerülést becsülő egyenleteké (lásd 3. számú táblázat RL2 értékek). Ez arra utal, hogy a férfiaknál a privilegizált társadalmi helyzet öröklődése nagyobb mértékű, mint a hátrányos társadalmi pozícióé, a nőknél viszont ellenkezőleg a „padló” ragadósabb, mint a „plafon”. A nemek közötti különbségek tehát a hátrányos helyzet öröklődése kapcsán is fennállnak, sőt még élesebbnek bizonyulnak. A nőknél jóval nagyobb eséllyel következtethetünk származásuk alapján arra, hogy segédmunkásként dolgoznak-e, mint a férfiaknál. A kedvezőtlen családi háttérrel rendelkezők lánygyermekének a társadalmi helyzete tehát nagyobb eséllyel lesz szintén kedvezőtlen, mint a fiaiké. Az egyes foglalkozási csoportokhoz tartozó esélyhányadosok

alapján két további érdekes összefüggés emelhető ki. Egyrészt, hogy nincs szignifikáns különbség a segédmunkás és betanított munkás származásúak esélyei között abban, hogy segédmunkási pozícióba kerüljenek, és ez az összefüggés mindkét nemnél megmutatkozik. Másrészt, a különböző foglalkozási pozíciókhoz tartozó esélyhányadosok alapján az rajzolódik ki, hogy a kedvezőbb családi háttér a nők esetében nagyobb védettséget jelent. A magasabb pozíciójú szülők gyermekei közül a lányoknak van kisebb esélye arra, hogy a foglalkozási hierarchia aljára kerüljenek.

Következtetések

Dolgozatunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy milyen különbségek fedezhetők fel a nők és férfiak mobilitási jellemzői között. Konkrétan arra voltunk kíváncsiak, hogy a mai Magyarországon is megfigyelhetőek-e azok a korábbi mobilitásvizsgálatok által feltárt jellemzők, melyek szerint a mobilitás általános csökkenése mellett a nők abszolút mobilitási rátái rendre kedvezőbbek, mint a férfiaké, illetve, hogy a 2000-es években beindult trendeknek megfelelően a felfelé irányuló mobilitás arányát tekintve is a nők vannak-e kedvezőbb helyzetben. E kérdések vizsgálata azért különösen fontos, mert önmagukban ezek az eredmények a nők és a férfiak közötti foglalkozási, munkaerőpiaci egyenlőtlenségek mérséklődését implikálják.

Vizsgálatunk tulajdonképpen minden vonatkozásban azt találta, hogy a korábban megfigyelt trendek a 2010-es években is folytatódtak. A nők és férfiak jellemző mobilitási útjait, valamint az alsó, illetve felső társadalmi pozíciók öröklődését részletesen vizsgálva arra is rámutattunk, hogy mégsem beszélhetünk azonban a nemek közötti egyenlőtlenségek érdemi mérséklődéséről. Három fő állításunk van:

Egyrészt, az abszolút mobilitás kohorszok szerinti vizsgálata arra mutatott rá, hogy a fiatalabb generációk egyre kisebb arányban lépnek előre a szüleikhez képest és egyre nagyobb arányban tapasztalják meg azt, hogy romlik a társadalmi helyzetük. Míg a korábbi vizsgálatok arra világítottak rá, hogy a rendszerváltást megelőző évtizedekben a társadalom strukturális változása felfelé irányuló mobilitást idézett elő, addig az 1990 utáni polarizálódó társadalomszerkezet ezzel ellentétes irányú folyamatokat indított be: a strukturális mobilitás ebben az időszakban már egyre inkább lefelé irányuló mobilitást jelent.

Másrészt, a mobilitási mutatók mindegyik nemnél egyaránt romló tendenciákat mutatnak, de a nőknél jelenleg is magasabb a mobilak, ezen belül is a felfelé mobilak aránya. A nők kedvezőbb eredményeit árnyalja azonban, ha részletesen szemügyre vesszük a két nem jellemző mobilitási útjait. A nőknek az abszolút

mobilitásban, illetve felfelé irányuló mobilitásban mutatkozó többlete javarészt a társadalomszerkezet középső szegmensében zajló mozgásoknak köszönhető. A társadalom felső részében mindkét nem mobilitási rátái hasonlóak, alul viszont jóval magasabb a nők körében azok aránya, akik kedvezőtlen helyzetű szüleikhez hasonlóan kedvezőtlen helyzetben vannak. A nőknek a foglalkozási szerkezet alsó, illetve felső szegmensében tapasztalható hátrányos helyzetét e mobilitási folyamatok tehát nem enyhítik, hanem súlyosbítják.

Harmadrészt, a magas, illetve alacsony foglalkozási pozíció betöltéséhez kapcsolódó relatív mobilitási esélyek vizsgálata alapján mindenekelőtt arra következtettünk, hogy a férfiaknál a plafon mutatkozik ragadósabbnak, a nőknél viszont a padló, ami szintén a nemek közötti egyenlőtlenségek fennmaradását jelzi. A privilegizált társadalmi háttérrel rendelők közül a férfiak őrzik meg nagyobb eséllyel származási társadalmi pozíciójukat, az alulról indulók körében viszont a nőknek van nagyobb esélye arra, hogy megöröklik szülik kedvezőtlenebb társadalmi helyzetét.

Hivatkozások

- Adamecz-Völgyi A. (2018) Van-e üvegplafon Magyarországon? Nemek közötti bérkülönbség az iskolai végzettség függvényében. In Fazekas K. – Szabó-Morvai Á. (szerk.) Munkaerőpiaci tükrök, 2017. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet. 62–64.
- Andorka R. (1982) A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Budapest: Gondolat.
- Andorka R. – Bukodi E. – Harcsa I. (1994) Társadalmi mobilitás, 1992. In Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.) Társadalmi Riport 1994. Budapest: Társ. 293–310.
- Balogh K. – Hajdu G. – Huszár Á. – Kristóf L. – Megyesi G. B. (2019) Származás és integráció a mai magyar társadalomban. Budapest: MTA TK.
- Breen, R. (2010) Social Mobility and Equality of Opportunity. *The Economic and Social Review*, 41(4). 413–428.
- Bukodi E. (2002) Társadalmi mobilitás Magyarországon, 1983–2000. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) Társadalmi Riport 2002. Budapest: Társ. 193–206.
- Bukodi E. – Goldthorpe, J. H. – Waller, L. – Kuha, J. (2015) The mobility problem in Britain: new findings from the analysis of birth cohort data. *The British Journal of Sociology*, 66(1). 93–117.
- Bukodi E. – Paskov, M. (2020) Intergenerational Class Mobility among Men and Women in Europe: Gender differences or Gender Similarities? *European Sociological Review*. Online first. <https://doi.org/10.1093/esr/jcaa001>
- Bukodi E. – Paskov, M. – Nolan, B. (2017) Intergenerational Class Mobility in Europe: A New Account and an Old Story. INET Oxford Working Papers 2017-03.
- Bukodi E. – Paskov, M. – Nolan, B. (2019) Intergenerational Class Mobility in Europe: A New Account. *Social Forces*, 98(3). 941–972. <https://doi.org/10.1093/sf/soz026>
- Bukodi E. – Záhonyi M. (2004) *A társadalom rétegződése*. Budapest: KSH.
- Chetty, R. et al. (2014) Is the United States Still a Land of Opportunity? Recent Trends in Intergenerational Mobility. *American Economic Review*, 104(5). 141–147.
- Chetty, R. et al. (2016) The Fading American Dream: Trends in Absolute Income Mobility Since 1940. *NBER Working Paper*, No. 22910.
- Csányi G. (2019) Genderrezsim és „nőpolitika” Magyarországon, 2008–2018. Történeti politikai gazdaságtani elemzés. *Fordulat*, 26(2). 115–141.
- Eurofound (2017) *Social mobility in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Evans, G. – Tilley, J. (2017) *The New Politics of Class. The Political Exclusion of the British Working Class*. Oxford: Oxford University Press.
- Fényes H. (2009) Nemek szerinti iskolai eredményesség és a félfihátrány hipotézis. *Magyar Pedagógia*, 109(1). 77–101.
- Ferge Zs. (1969) *Társadalmunk rétegződése. Elvek és tények*. Budapest: KJK.
- Ganzeboom, H. B. G. – Treiman, D. J. – Utee, W. C. (1998) Összehasonlító intergenerációs rétegződésvizsgálat – három generáció és azon túl. In Róbert P. (szerk.) *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések*. Budapest: Új Mandátum. 284–310.
- Goldthorpe, J. H. (2013) Understanding – and Misunderstanding – Social Mobility in Britain: The Entry of the Economists, the Confusion of Politicians and the Limits of Educational Policy. *Journal of Social Policy*, 42. 431–50.
- Goldthorpe, J. H. (2016) Social class mobility in modern Britain: changing structure, constant process. *Journal of British Academy*, 4. 89–111.
- Gregor A. – Kovács E. (2018) *Nőügyek 2018 – Társadalmi problémák és megoldási stratégiák*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Harcsa I. – Kulcsár R. (1986) *Társadalmi mobilitás és presztízs*. Társadalomstatistikai Közlemények. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Huszár Á. (2012) Osztályegyenlőtlenségek. Az egyenlőtlenségek ábrázolása Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 22(2). 4–26.
- Huszár Á. (2013a) Foglalkozási osztályszerkezet (I.) – Elméletek, modellek. *Statisztikai Szemle*, 91(1). 31–56.
- Huszár Á. (2013b) Foglalkozási osztályszerkezet (II.) – Az osztályozás problémái. *Statisztikai Szemle*, 91(2). 117–131.
- Huszár Á. (szerk.) (2015) *A társadalom rétegződése*. Budapest: KSH.
- Huszár Á. – Berger V. (2020) Az új középosztály. *Politikatudományi Szemle*, (Megjelenés alatt).
- Huszár Á. – Záhonyi M. (2018) *A foglalkozási szerkezet változása és jellemzői Magyarországon*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. http://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_9_foglalkozasi_szerkezet_valtozasa_es_jellemzoi_magyarorszagon
- Jackson, M. – Evans, G. (2017) Rebuilding Walls: Market Transition and Social Mobility in the Post-Socialist Societies of Europe. *Sociological Science*, 4. 54–79.
- Kolosi T. (2016) Strukturális torzulások a magyar társadalomban. *Magyar Tudomány*, 8.
- Ladányi J. – Szelényi I. (2004) *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág.
- Marshall, G. – Swift, A. – Roberts, S. (1997) *Against the Odds? Social Class and Social Justice in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Németh R. (2006) A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon a rendszerváltás folyamán. *Szociológiai Szemle*, 16(4). 19–35.
- OECD (2018) *A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility*. Paris: OECD publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264301085-en>.
- Róbert P. (1990) Társadalmi mobilitás. In Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 1990*. Budapest: Társ. 356–372.
- Róbert P. (1999) Társadalmi mobilitás és rendszerváltás. *Századvég*, (15). 73–86.
- Róbert P. (2018) Intergenerációs iskolai mobilitás az európai országokban a válság előtt és után. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2018*. Budapest: Társ. 64–80.
- Róbert P. – Bukodi E. (2004) Changes in intergenerational class mobility in Hungary, 1973–2000. In Breen, R. (szerk.) *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press. 287–315.

Függelék

F1. táblázat

A népesség megoszlása nemek, illetve foglalkozási csoportok szerint, 2018 (%)

	Férfiak	Nők	Összesen
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	18	18	18
Alacsonyabb szintű szellemiek	10	24	17
Szakt munkások, önállók	44	30	37
Betanított munkások	16	10	13
Segéd munkások, mezőgazdasági munkások	12	18	15
Összesen	100	100	100
N	950	969	1919

F2. táblázat

Az apák, az anyák, illetve a dominancia elv alapján a szülők megoszlása foglalkozási pozíciók szerint, 2018 (%)

	Apa foglalkozási csoportja	Anya foglalkozási csoportja	A dominancia elv alapján
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	13	13	18
Alacsonyabb szintű szellemiek	8	17	15
Szakt munkások, önállók	44	35	41
Betanított munkások	13	12	10
Segéd munkások, mezőgazdasági munkások	22	23	16
Összesen	100	100	100
N	1843	1607	1889

F3. táblázat

A férfiak foglalkozási csoportja szülei foglalkozási csoportja szerint, 2018 (%)

A szülők foglalkozási csoportja a kérdezett 14 éves korában	Jelenlegi foglalkozási csoport					Összesen	N
	Magas szintű vezetők, értelmiségiek	Alacsonyabb szintű szellemiek	Szakt munkások, önállók	Betanított munkások	Segéd munkások, mezőgazdasági munkások		
KILÉPÉSI MOBILITÁS							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	49	11	25	12	4	100	162
Alacsonyabb szintű szellemiek	24	17	43	9	6	100	152
Szakt munkások, önállók	11	9	53	16	11	100	390
Betanított munkások	6	6	43	26	20	100	87
Segéd munkások, mezőgazdasági munkások	4	6	41	25	25	100	138
Összesen	18	10	44	16	12	100	929
BELÉPÉSI MOBILITÁS							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	47	19	10	13	6	17	
Alacsonyabb szintű szellemiek	22	28	16	9	8	16	
Szakt munkások, önállók	25	39	51	40	38	42	
Betanított munkások	3	5	9	15	16	9	
Segéd munkások, mezőgazdasági munkások	3	9	14	23	32	15	
Összesen	100	100	100	100	100	100	
N	169	94	408	151	107	929	

F4. táblázat

A nők foglalkozási csoportja szülei foglalkozási csoportja szerint, 2018 (%)

A szülők foglalkozási csoportja a kérdezett 14 éves korában	Jelenlegi foglalkozási csoport					Összesen	N
	Magas szintű vezetők, értelmiségiek	Alacsonyabb szintű szellemiek	Szakt munkások, önállók	Betanított munkások	Segéd munkások, mezőgazdasági munkások		
KILÉPÉSI MOBILITÁS							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	48	30	17	4	1	100	164
Alacsonyabb szintű szellemiek	19	38	31	5	8	100	130
Szakt munkások, önállók	13	24	39	10	14	100	380
Betanított munkások	7	15	26	10	42	100	98
Segéd munkások, mezőgazdasági munkások	6	14	29	15	37	100	161
Összesen	18	24	31	9	18	100	933
BELÉPÉSI MOBILITÁS							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	46	22	10	8	1	18	
Alacsonyabb szintű szellemiek	15	22	14	7	6	14	
Szakt munkások, önállók	30	40	51	45	32	41	
Betanított munkások	4	7	9	12	25	11	
Segéd munkások, mezőgazdasági munkások	5	10	16	28	36	17	
Összesen	100	100	100	100	100	100	
N	169	227	286	86	165	933	

F5. táblázat

A kérdezettek foglalkozási csoportja szülei foglalkozási csoportja szerint, 2018 (%)

A szülők foglalkozási csoportja a kérdezett 14 éves korában	Jelenlegi foglalkozási csoport					Összesen	N
	Magas szintű vezetők, értelmiségiek	Alacsonyabb szintű szellemiek	Szakt munkások, önállók	Betanított munkások	Segéd munkások, mezőgazdasági munkások		
KILÉPÉSI MOBILITÁS							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	48	21	21	8	2	100	326
Alacsonyabb szintű szellemiek	22	27	38	7	7	100	282
Szakt munkások, önállók	12	16	46	13	12	100	771
Betanított munkások	6	11	34	18	31	100	185
Segéd munkások, mezőgazdasági munkások	5	10	35	19	31	100	298
Összesen	18	17	37	13	15	100	1862
BELÉPÉSI MOBILITÁS							
Magas szintű vezetők, értelmiségiek	46	21	10	11	3	18	
Alacsonyabb szintű szellemiek	18	24	15	8	7	15	
Szakt munkások, önállók	28	40	51	43	35	41	
Betanított munkások	4	6	9	14	21	10	
Segéd munkások, mezőgazdasági munkások	4	10	15	24	34	16	
Összesen	100	100	100	100	100	100	
N	336	321	695	237	273	1862	

